

Judovstvo

ali judaizem (tudi židovstvo; a v sodobnem času velja za neprimerno) je vera in kultura Judov. Judje so obenem pripadniki vere in narod. Judovstvo je prvo izpričano monoteistično verstvo. Bog se imenuje Jahve. Ta vera predstavlja dele osnove tudi za nekatere druge vere, denimo krščanstvo in islam.

Za prvega Juda velja Abraham, s katerim naj bi Jahve sklenil zavezo. Njegovi potomci naj bi po njegovem sinu Jakobu ali Izraelu dobili ime Izraelci.

V zgodovini so bili Judje velikokrat preganjani. Preganjanje je doseglo vrhunec z nacističnim holokavstom med drugo svetovno vojno. Po njej so jim dodelili lastno državo, Izrael, ki leži na območju Palestine. Na tem območju prihaja do mnogih sporov med judovskimi in muslimanskimi prebivalci, ki prav tako želijo imeti lastno državo.

Zgodovina judovstva

Judovstvo je religija judovskega ljudstva. Hkrati pa je to tudi njegova zgodovina, kultura, način življenja. To je prva religija, ki je priznala edinega boga. Temelji na besedilih hebrejskega Svetega pisma.

Judovska vera je nastala pred več kot 4000 leti na Srednjem vzhodu. V tistem času so ljudje častili veliko različnih bogov. Mož, ki mu je bilo ime Abraham, pa je verjel, da obstaja le en bog. Govoril je z bogom in sklenil zavezo ali dogovor z njim. Abraham in njegova družina sta se zaobljubila, da bosta častila in ubogala boga, ta pa je obljubil, da bodo postali izbrano ljudstvo. Bog je vodil Abrahamove potomce v novo deželo, imenovano Kanaan, kjer so se razrasli v velik narod – judovsko ljudstvo. Druga pomembna osebnost v zgodovini judovskega ljudstva je Mojzes. Bil je veliki voditelj, ki je Abrahamove potomce rešil iz egiptovske sužnosti. V spomin na rešitev iz egiptovske sužnosti Judje praznujejo pasho. Mojzes je na gori Sinaj od boga sprejel deset zapovedih vklesanih na dve kamniti plošči. Nosili so jo v skrinji zaveze. Vsi Hebrejci (Izraelovi otroci) so sprejeli deset zapovedi v znamenje zaveze z Bogom. Ker jih je varoval bog, jim je v puščavi uspelo preživeti 40 let. Vodja Hebrejcev pri naselitvi Obljubljene dežele je bil Jozue, Mojzesov naslednik.

Ob koncu drugega tisočletja pred Kristusom so si Hebrejci izbrali kralja. Prerok Samuel je najprej določil Savla, pozneje pa Davida. David je za prestolnico svojega kraljestva izbral Jeruzalem. Salomon, Davidov sin, je v želji, da bi zavaroval skrinjo zaveze, tam zgradil tempelj. Ta je postal središče verskega življenja Izraela. Kraljestvo se je po Salomonovi smrti razdelilo na dva dela: na severu je bil Izrael, na jugu pa Juda. To je bilo obdobje prerokov. Preroki so bili pogosto preprosti pastirji ali poljedelci, ki jih je navdahnil bog. Spodbujale so veljake in ljudstvo, naj spoštujejo zapovedi.

Običaji

V vsaki judovski sinagogi (zbirnem mestu) je izvod Tore. Besede so zapisane na roko, od desne proti levi, v jeziku, ki mu pravimo hebrejščina. Toro začnejo brati ob prazniku simhat Tora, nato pa vsak sabat preberejo en odlomek do konca leta preberejo celotno Toro.

Kadar doma stopijo skozi vrata, vselej stegnejo roko in se dotaknejo mezuze. To je škatlica, pritrjena na podboj. V njej je majcen zvitek z besedami posebne molitve in z odlomki Tore. Nekateri odrasli mezuzo poljubijo, otroci pa se dotaknejo mezuze in potem poljubijo prste.

Za juda sta najpomembnejša kraja dom in sinagoga. Doma se učijo svojo vero in praznujejo praznike. Sinagoga je kraj, kjer se družijo in častijo boga.

Sinagogo obiščejo vsak petek zvečer in soboto zjutraj. Moški si kot znak spoštovanja do boga pokrijejo glave. Cerkveni kantor stopi na bimah in vodi obred. Za njim (za njo) je posebna omarica, imenovana skrinja zaveze. V njej je spravljen Tora. Zavitki Tore so pogosto pokriti z žametom, okrašenim s srebrom. Nad skrinjo zmeraj gori svetilka, imenovana večna luč.

Rabini so učitelji, ki morajo vedeti vse o judovskem zakonu. Pomagajo jim pri študiju Tore. V nekaterih sinagogah lahko rabini postanejo samo moški, v drugih pa so rabini lahko tudi ženske.

Sedmi dan judovskega koledarja se imenuje sabat, dan počitka. Začne se v petek, ob mraku, in takrat družina pripravi poseben obed. Gospodinja prižge dve sabatni sveči in odmoli obredno molitev. Pred večerjo oče pripravi oče slovesnost, ki se imenuje kiduš. Vzame čašo vina in izreče blagoslov. Vsak družinski član naredi požirek iz čaše. Oče nato blagoslovi dan, ženo in otroke. Potem se z blagoslovom dveh posebnih štruc kruha, imenovanih halot, začne obed. Konča se v soboto zvečer in takrat prižgejo samo eno svečo.

V sinagogi veliko judovskih moških nosi posebne simbole, da pokažejo svojo vero. Jarmelka ali okrogla čepica pokriva glavo. Talit je molilni šal z resicami. Ortodoksni moški imajo na čelo in na roko privezane tefilin, majcene škatle, v kateri so zvitki, popisani z besedami iz Tore. Nosijo tudi tsitsit, kar so čopki na majici, ki se jo nosi po srajco. Davidovo zvezdo nosijo na verižici okoli vratu.

Judje imajo stroga pravila o tem, kaj lahko jedo in kako pripravljajo hrano. Poseben mesar mora ubiti živali in pripraviti meso, da je *košer*. Judje pri enem obroku ne smejo jesti najprej mesa, nato pa mlečnih izdelkov. V kuhinji imajo dva hladilnika: eden je za meso, drugi pa za mlečne izdelke.

Imajo svoj koledar. Judovski meseci trajajo od ene mlade lune do naslednje

Prazniki

1. **PURIM:** (praznujejo ga februarja/marca) Estera je bila pred veliko leti judovska kraljica v Perziji (Iranu). Svojo ljudstvo je rešila pred hudobnim človekom, ki se je imenoval Haman. Na Purim se preoblečejo v kralje in kraljice, ter v sinagogi poslušajo Esterino zgodbo. Kadar je omenjeno Hamanovo ime, vsi vpijejo in cepetajo z nogami.
2. **PASHA:** (marec/april) Pesah ali pasha slavi čas, ko so Izraelci pobegnili iz egiptovskega suženjstva. Ta praznik traja osem dni, začne pa se s posebno jedjo, imenovano seder. Jejo tudi ploščat kruh, ki mu pravijo maca.
3. **ROŠ HAŠANA:** (september) To je njihovo novo leto. V sinagogi vsako jutro nekdo zatrobi v šofar, da jih spomni na napake, ki so jih storili prejšnje leto. Na ta praznik jedo jabolka, ki so namočena v med. Seveda si medsebojno voščijo za novo leto.
4. **JOM KIPUR:** (september/oktober) To je njihov dan kesanja. V sinagogah molijo, da bi bogu povedali, da jim je žal, kar so naredili narobe. Doma prižgejo svečo, ki gori 25 ur. V tem času se odrasli "postijo" (ne jedo in pijejo). Ko pa je posta konec, zatrobijo na šofar.
5. **SUKOT:** (oktober) To je njihov praznik žetve, ob katerem se spomnijo domov, ki so jih njihovi predniki zgradili v puščavi, ko so bežali v Obljubljeno deželo. Na vrtovih zgradijo sukot in jih okrasijo s sadjem in z vejami. Večino sedmih dni preživijo v svojih sukah.
6. **HANUKA:** (december) To je dan, ko so pred 2000 leti Izraelci premagali hudobnega kralja, ki jih je prisilil, da opustijo svojo vero. Da pa bi proslavili zmago, so spet odprli Tempelj. Na hanuko prižgejo sveče v posebnem svečniku, ki mu pravimo menorah.

Odraščanje otrok

- a) **OBREZOVANJE** Osem dni po rojstvu je judovski deček obrezan v spomin na Abrahamov dogovor z Bogom. Posebej izučena oseba, ki jo imenujemo mohele, obreže kožico na dečkovem penisu. Dojenček dobi malo vina, da se pomiri. Po obrezovanju dobi deček svoje hebrejsko ime in družina praznuje.
- b) **JUDOVSKA IMENA** Judovski otrok dobi ob rojstvu dve imeni. Prvo je navadno ime, druga pa hebrejsko (dajo mu ga v spomin na kakega pomembnega sorodnika). Dve pogosti hebrejski imeni sta Moše (Mojzes) in Rivka (Rebeka).
- c) **BAR IN BAT MICVA** Ko je deček star trinajst let, postane odrasel. To pomeni, da se more obnašati odraslo in ubogati zakone judovske vere. Deček teh let se imenuje bar micva. Judovske deklice pa odrastejo hitreje. Že pri dvanajstih letih postane bat micva. V posebnem obredu v sinagogi pojeta blagoslove pred branjem Tore in po njem.
- d) **POROKA** Ženin in nevesta pred poroko podpišeta ketubo. V njej obljubita, da si bosta zvesta do smrti. Pri slovesnosti pod baldahinom ženin nevesti na prst natakne zlat prstan. Rabin blagoslovi par in ženin z nogo zdrobi kozarec za vino. To spominja na to, kako je bil pred veliko leti uničen Tempelj. Po poroki sledita pojedina in ples.
- e) **SMRT** Ko Jud umre ga/jo hitro pokopljejo. Truplo umijejo in zavijejo v belo rjuho, zaprejo v krsto, nato pa pokopljejo na judovskem pokopališču. Družina umrlega nato teden dni ostane doma in žaluje. Skupaj z umrlim lahko pokopljejo stare hebrejske knjige in Toro.

Judje po svetu

Na svetu je približno 14 milijonov Judov. Polovico jih živi v ZDA. V Izraelu je samo 4 milijone Judov. V Rusiji in nekdanjih Sovjetskih republikah je skoraj 2,5 milijona Judov. V Evropi je veliko Judov, še posebej v Franciji (530.000) in Britaniji (300.000). Judovska vera je razširjena po vsem svetu; manjše število Judov je tudi v Indiji, Kanadi, Braziliji, Argentini in Južni Afriki.

Ortodoksni Judje

Ortodoksni Judje so tradicionalisti. Zato ortodoksnim Judom pogosto pravimo Lubavitchi. To je kraj iz katerega prihajajo. Sodijo k Hasidejskemu judovstvu, ki se je začelo v vzhodni Evropi. Zelo so študirani in učeni, ter verjamejo v zgodovinsko resničnost Hebrejske Biblije. Večina Hasidejskih Judov živi v državah vzhodne Evrope, Severni Ameriki in v Izraelu.

Konzervativni Judje

Tudi oni verjamejo v tradicionalne judovske vrednote, vendar so bolj odprti za moderni način vsakdanjega življenja. Pri čaščenju v sinagogi verjetno uporabljajo manj hebrejščine in nosijo oblačila, po katerih se ne razlikujejo od poganov (nejudov). V Severni Ameriki in v Evropi je veliko konzervativnih Judov.

Reformirani Judje

Reformirani Judje jemljejo Biblijo zelo resno, vendar jih večina ne meni, da je čisto resnično. Pri obredih v sinagogi redko uporabljajo hebrejščino in upoštevajo samo nekatere izmed praznikov. Večina reformiranih Judov živi v Evropi in v Severni Ameriki.

Veje judaizma

Predniki Sefardskih Judov so približno pred 600 leti živeli predvsem v Španiji. Predniki Aškenazijskih Judov so približno pred 200 leti živeli v današnji Rusiji in na Poljski. V vsaki izmed teh skupin so trije glavni tipi: ortodoksni, konservativni in reformirani Judje.

Judovstvo je vera Judov, ki živijo po vsem svetu, a imajo vendar skupno zgodovino. V nasprotju z drugimi religijami so Judje že z rojstvom postali pripadniki svoje vere. Vsakdo, ki ima judovsko mater, velja za juda, čeprav se ne udeležuje judovskih verskih obredov. Skoraj polovica vseh Judov na svetu (vseh je približno 14 milijonov) živi v Združenih državah Amerike, četrtnina v Izraelu in četrtnina v Evropi.

Bog

Zgodovina Judov je stara 4000 let; v začetku so bili nomadsko ljudstvo, imenovano Hebrejci, in so živeli na ozemlju današnjega Bližnjega vzhoda. Eden od Hebrejcev, Abraham, velja za očeta njihove vere, ker se je zavzemal za njeno osrednjo misel – vero v enega samega Boga. Sosednja ljudstva so častila več bogov.

Izvoljeno ljudstvo

Judje verujejo, da jih je Bog izbral za posebno ljudstvo in sklenil z Abrahamom zavezo. Abraham in njegova žena Sara sta se žalostila, ker nista imela otrok. Neke noči je Abraham slišal Boga, ki mu je govoril, naj se ne žalosti: imel bo toliko potomcev, kot je zvezd na nebu, in živeli bodo v svoji obljubljeni deželi. Kmalu po tem se mu je rodil sin Izak. Izakov sin se je imenoval Jakob ali Izrael in Abrahamovi potomci so postali znani kot Izraelci. (Judovska navada obrezovanja izvira iz Abrahamovih časov in je znamenje, da je deček njegov potomec.) Po zavezi je Bog obljubil, da bo skrbel za Izraelce, oni pa mu morajo biti pokorni.

Izhod iz Egipta

Leta 1250 pr. n. št. so Izraelci pobegnili iz egiptovskega suženjstva. Ta izhod, imenovan eksodus, je zelo pomemben za zgodovino judovstva. Pravijo, da se je to zgodilo takole. Bog je izbral Mojzesa, da izprosi pri egiptovskem faraonu za Izraelce svobodo. Ker je zavrnil njegovo prošnjo, je Bog poslal različne nadloge, da bi faraon popustil. Deseta in zadnja nadloga je bila najstrašnejša. Neke noči so pomrli vsi najstarejši egipčanski sinovi, izraelski pa so bili obvarovani. Faraon je popustil. Izraelci so se odpravili na pot, toda faraon je poslal za njimi vojsko. Ko so prispeli do Rdečega morja, se je voda razprla in Izraelci so imeli prosto pot. Kakor hitro jo je začela prečkati faraonova vojska, se je voda zgrnila nad konje in vojake in vsi so utonili.

Božji zakoni

Potem ko so Izraelci zapustili Egipt, so nekaj časa blodili po puščavi. V tem času je Bog z njimi obnovil zavezo in jim dal zakone, po katerih morajo živeti. Obstaja na stotine judovskih zakonov, toda vsi izvirajo iz prvih desetih, ki jih poznamo kot deset božjih zapovedi.

Deset božjih zapovedi:

1. Veruj v enega Boga.
2. Ne delaj si podob (za čaščenje).
3. Ne skrni božjega imena.
4. Praznuj Gospodov dan (soboto).
5. Spoštuj očeta in mater.
6. Ne ubijaj.
7. Ne želi žene svojega bližnjega.
8. Ne kradi.
9. Ne pričaj po krivem.
10. Ne želi ničesar, kar je last tvojega bližnjega.

Obljubljena dežela

Približno štirideset let po izhodu iz Egipta so Izraelci prišli v Kanaan, za katerega so verjeli, da je obljubljena dežela. Po dvesto letih in mnogih bitkah je Kanaan postal izraelsko kraljestvo pod izraelskim kraljem Davidom. Leta 993 pr. n. št. je ustanovil glavno mesto Jeruzalem. Davidov sin, kralj Salomon, je zgradil v Jeruzalemu tempelj, ki je postal središče izraelskega bogočastja.

Preroki

Ko so se Izraelci že ustalili v Kanaanu, se niso vedno zvesto držali postave (zakonov). Preroki so bili ljudje, ki so opominjali Izraelce na odgovornosti, izhajajoče iz zaveze, in jih svarili pred posledicami neposlušnosti. Pogosto so se zavzemali za reveže in ljudi v stiski ter trdili, da imajo Izraelci kot od Boga izvoljeno ljudstvo tudi odgovornost do drugih.

Izgnanstvo v Babilonu

Od sredine 8. st. pr. n. št. dalje so Kanaanu, sedanjemu Izraelu, vladali različni narodi, tudi Asirci, Babilonci in Rimljani. Leta 587 pr. n. št. so Babilonci v Jeruzalemu porušili tempelj in mnogo Izraelcev odgnali v suženjstvo v Babilon. Jeruzalemsko kraljestvo se je imenovalo tudi Juda, izgnani Izraelci pa so postali znani kot Judje. Judje so začeli izpolnjevati zapovedi, ki jih je dobil Mojzes, še bolj strogo, zato da bi ohranili svojo istovetnost. Zelo so bili npr. strogi glede praznovanja šabata (sobote) in zakonov, ki so prepovedovali uživanje posameznih vrst hrane. Tujci so bili nezaupljivi do Judov zaradi tega drugačnega izročila, saj ga niso niti priznali niti razumeli.

Diaspora

Do 1. st. pr. n. št. je bil Izrael pod rimsko nadvlado. Zaradi upora so Rimljani leta 70 n. št. porušili drugi tempelj, ki je bil sezidan v Jeruzalemu; judovsko izobraževanje je postalo nezakonito in ubit je bil vsak Jud, ki je skušal poučevati. Že drugič je bilo veliko Judov izgnanih iz Izraela. Izgnanci so se pridružili judovskim skupnostim ob Sredozemskem morju, ki so se razširile v Španijo in na Portugalsko, pozneje pa tudi v vzhodno in srednjo Evropo. Ta razpršitev ali razseljenost Judov je znana kot diaspora. Danes se beseda uporablja za vse Jude, ki ne živijo v Izraelu.

Srednji vek

V stoletjih po diaspori so Judje trpeli zaradi nadaljnjega preganjanja, še posebno so jih preganjali krščanski vladarji. Krščanski svet je imel proti Judom predsodke, ki so izhajali iz verskih in ekonomskih dejstev. Judje v nasprotju s kristjani ne priznavajo Jezusa za Božjega Sina. Judom so očitali, tudi da so obogateli na račun dolgov drugih ljudi. Do tega je prišlo za ker je kristjanom vera prepovedovala posojanje denarja in zaračunavanje obresti, torej so to storitev prevzeli Judje, ki niso smeli opravljati mnogih drugih poklicev. Z Judi so dolgo časa slabo ravnali, končno pa so jih v poznem srednjem veku izgnali iz Anglije, Francije in celo iz Španije, kjer so bili do takrat zelo uspešni. V deželah, kjer jih ni; izgnali, so bili pogosto prisiljeni živeti v ločenih in slabših mestnih četrtih, imenovanih geto. Predsodek proti Judom, ki se imenuje antisemitizem, se je nadaljeval iz srednjega veka prav v 20. st. V letih 1871–1907 so bili Judje v Rusiji žrtve velikih pokolov, ki so znani kot pogromi. Mnogo jih je zbežalo v ZDA in v Palestino. (Rimljani so starodavno deželo Izrael preimenovali v Palestino.)

Holokavst

Najhujše preganjanje so Judje doživeli nedavno, to je med drugo svetovno vojno (1939-1945), in je znano kot holokavst. Takrat so nacisti, ki so bili v Nemčiji na oblasti pod vodstvom Adolfa Hitlerja, okrutno pomorili šest milijonov evropskih Judov (več kot tretjino vseh Judov na svetu).

Današnja država Izrael

V 19. st. so se začeli Judje ponovno naseljevati v Palestini. Skupina Judov, ki so se imenovali sionisti, si je začela prizadevati za ustanovitev samostojne judovske države v Palestini. Po holokavstu se je to zdelo pomembno za preživetje Judov. Leta 1948 je bila Palestina razdeljena in ustanovljena je bila današnja država Izrael. Judje iz vsega sveta so si v njej ustvarili dom. Ustanovitev Izraela je neizogibno pripeljala do sovražnosti med Izraelci in neizraelskimi Palestinci (v glavnem muslimanskimi Arabci), med Izraelom in sosednjimi državami, ki so zvečine muslimanske. Prizadevanja za trajno rešitev izraelsko-arabskega spora se še nadaljujejo.

Mesijanska doba

Iz stare judovske zgodovine izhaja upanje, da jim bo Bog poslal voditelja, imenovanega Mesija, ki bo obnovil judovsko kraljestvo in obdobje miru. Nekateri Judje verujejo, da je ustanovitev države Izrael zaznamovala začetek mesijanske dobe.

Svete knjige

Tenak je zbirka knjig, ki jih kristjani poznajo kot Staro zavezo (del Svetega pisma). Nekaj gradiva iz Mojzesovega časa, ki ga vsebujejo te knjige, se je širilo z ustnim izročilom, zapisovanje knjig pa je trajalo 900 let, od leta 1000 pr. n. št. do 100 pr. n. št. Pisane so bile večinoma v hebrejščini. Prvih pet knjig Tenaka se imenuje Tora, kar pomeni Postavo. Vsebujejo nauke, ki jih je Bog dal Mojzesu*. Po izročilu je Toro napisal Mojzes, vendar so znanstveniki dokazali, da je gradivo zbrano iz različnih virov. Tenak vsebuje tudi zgodovinske knjige, prerokbe, pesnitve, hvalnice in pregovore. Talmud je obširna zbirka spisov, ki so nastali v prvih stoletjih našega štetja. Vsebuje misli, razprave, nekatere tudi šaljive, ki jih je napisalo okrog 2000 rabinov. Rabin je strokovnjak za Toro.

Shodnice (sinagoge)

Beseda sinagoga pomeni kraj shajanja. Shodnice so središča judovskega bogočastja, izobraževanja in socializacije. Bogoslužje v sinagogi sestoji v glavnem iz molitev in branja, predvsem Tore. Vodi ga rabin ali vodja, ki poje in se imenuje kantor. V pravovernih sinagogah sedijo ženske ločeno od moških; služba božja je v stari hebrejščini, bere se kot monotono petje, ne uporabljajo glasbenih instrumentov. V naprednih sinagogah sedijo moški in ženske skupaj; del bogoslužja je v krajevnem jeziku in petje lahko spremljajo orgle. Ženske lahko postanejo nepravoverni rabini.

Jezik

Čeprav so se Judje vedno učili brati staro hebrejščino, da bi lahko v sinagogi brali Toro in molitve, je hebrejščina kot živ jezik izumrla v začetku 20. st. Takrat se je judovski naseljenc v Palestini Ben Yehuda odločil, da jo bo oživil. Ko je s svojo družino in z drugimi naseljenci govoril samo hebrejsko, je začel razvijati moderno hebrejščino. Ta se nekoliko loči od stare in je zdaj uradni jezik v Izraelu. Drugi jezik, ki se imenuje jidiš, je mešanica stare hebrejščine in srednjeveške nemščine. Nekatere skrajno ortodoksne skupine ga govorijo še danes.